

PÁZMÁNY PÉTER

N É G Y I S M E R E T L E N M U N K Á J A .

Közli: **Fraknoi Vilmos.**

Pázmány Péter a legtermékenyebb magyar írókhoz tartozik. Harmincznégy munkát boesátott közre. Ezek közül huszonkettő magyar nyelven van írva.

Azonban habár e munkáknak hittudományi jelentőségek és szerzőjüknek neve, saját korukban kétségkívül nagy elterjedést biztosított, egy részök csak kevés számú példányokban maradt reánk, sőt négyet legujabb időkig egyetlen példányban sem ismertünk.

Midőn „Pázmány Péter és kora“ című monographiámon dolgoztam, természetsszerűen utasítva láttam magamat Pázmány irodalmi munkásságának lehetőleg teljes képét állítani elő. E czélből nem szorítkoztam a könyvtárak átvizsgálására, hanem a régi jezsuita könyvtárak catalogusaira is kiterjesztettem figyelmemet, különösen a nagyszombati egyetemére; mert joggal feltehettem, hogy az legteljesebben bírta alapítójának irodalmi termékeit. És csakugyan két oly munkájának címére akadtam, melyek Pázmány korábbi életírói és az irodalomtörténet művelői előtt ismeretlenek voltak.

Ezen címek így vannak bejegyezve:

„Az nagy Calvinus Janosnak Hiszek egy Istene. Tyrnaviae. 1609. 8-vo.“

„Alvinczi Péternek sok tétovázó keringésekkel és czégeres gyalázatokkal fölhalmozott feleletének rövid és keresztyén szelídséggel való megrostálása. 1609.“*)

Továbbá Pázmány ismert munkáiban hivatkozik 1614-ben megjelent, két polemikus iratára, melyeknek egyikét „Kalvinista Tükör“

*) A könyvjegyzék a budapesti egyetemi könyvtárban: L. Pázmány Péter és Kora. I. 86. l.

czímmel Lethenyi István álnév alatt, másikat „Tsepregi mesterség“ czímmel Szyl Miklós álnév alatt, bocsátott közre. *)

Nem kíméltem fáradságot, hogy e négy munkának egy-egy példányát felkutassam. Az én igyekezeteim ép úgy, mint Szabó Károly nyomozásai eredménytelenek maradtak.

Végre, miután közel egy évtized múlt el, néhány hét előtt Szabó Károly azon örvendetes tudósítással lepett meg, hogy a négy munkát, a melyből a fővárosi, érseki és kolostori könyvtárakban egyet sem találtunk, szerencsés volt a marmarosszigeti ref. lyceum könyvtárának egy colligátumában együtt felfedezni.

I.

Az érintett négy munka közül legnagyobb fontossággal az bír, melyet első helyen említettem. Annak érdekes története van.

Néhány év előtt, midőn lemondva a reményről, hogy „A nagy Calvinus János Hiszek egy Istene“ című munka még felfalálható, azon gondolatral foglalkoztam, hogy annak talán nem is Pázmány a szerzője, vagy a cím van hibásan feljegyezve: Körömöz város levéltárában tett kutatásaim közben nem csekély meglepetés várakozott reám. Az 1609-ik évi pozsonyi országgyűlésről küldött követi jelentések nem csak szólnak Pázmány e munkájáról, hanem egyúttal tudósítanak, hogy az megjelenésekor nagy feltűnést okozott, sőt az országgyűlésen zajos jelenetekre adott alkalmat.

Pázmány ez időben még a Jézus-társaság tagja volt, és mint missionárius Forgách primás udvarában tartózkodott. De három polemikus munkája és hittérítői sikerei által a katolikusok körében már köztiszteletet vívott ki, míg a protestánsok előtt félelmes ellenfél gyanánt volt ismeretes. Habár tehát „A nagy Calvinus János Hiszek egy Istene“ névtelenül jelent meg, senki sem volt kétségben a szerző kiléte iránt, és az a protestánsokra lesújtó hatást gyakorolt.

Úgy látszik a munka kevéssel az országgyűlés megnyitása előtt látott napvilágot, és Forgách tüntetőleg terjesztette a rendek között.

A protestánsok ekkor az alsó táblánál többségben voltak. A december 9-iki ülésen több szónok súlyos sérelemként panaszolta el, hogy „Pázmány Péter, egy istentelen jezsuita, ki a bíbornoknál tar-

*) L. Pázmány Péter és kora. I. 133. és 149. II.

tózkodik, a kálvinisták ellen káromló Credót szerkesztett.“ És szenvedélyes hangon követelték, hogy támadásáért bűnhődjék.

A jelen levő egyházi rendek közül némelyek megkísérlették Pázmányt kimenteni. Azonban a protestánsok zajosan félbeszakították, és kidobással fenyegették őket. Mire felkerekedvén, tömegesen a nádor lakására mentek, hol a főrendeket tanácskozva együtt találták. Szónokuk felhívta a nádort, gondoskodjék, hogy Pázmány az érdemlett büntetést ki ne kerülje.

A nádori tisztelet Thurzó György viselte. Bár maga is protestáns, és felekezetének buzgó híve, nem helyeselte hitsorsainak fellépését; jól tudván, hogy ezek részéről a katolikusok ellen nem kevésbé heves támadások intézettek. Mindazáltal nem látta tanácsosnak egyenesen elutasítani őket. Rövid tanácskozás után, ekként válaszolt: „Mint hogy még nyilvános gonosztevőt sem szabad kihallgatás nélkül elítélni: a méltányosság kívánja, hogy Pázmány is megidéztessek. Harmadnapra az országgyűlés színe elé fogja idézni, és ha kihallgattatván, bűnösnek bizonyul, a megállapítandó büntetést végre fogja hajtani.“*)

A protestáns rendek megnyugtatta távoztak. Azonban, úgy látszik, Thurzó nem szándékozott ígérteit beváltani. Elérkezett december 11-ike, és Pázmány nem jelent meg a rendek előtt.

E napon a nádor lakásán elegyes gyűlés tartatott. A Bocskay felkelése idejében idegen kézre jutott jószágok visszaadásának kérdése volt napirendre tűzve. De némely felvidéki protestáns követ figyelmeztette a nádort, hogy ez ülésen kell Pázmánynak megjelennie, és a Credo miatt felelősségre vonatni; ezen ügyet kell tehát előbb elintézni.

*) „Darnach ist gedacht durch etliche Regnicolas, wie Petrus Passman ein gotloser Jesuit, so beim Cardinal sich aufhalt, ein gantz lesterlich Credo wider die Calvinischen gemacht. Darwider alle Ständt gewest. Und als etliche Pfaffen dis Teufelswerkk approbirt, hat man dieselben ausslassen wollen . . . Darnach sind die Underständt allsamtt, ausser den Babstischen, aufgestanden, aus dem Kloster des herrn Palatin losement gangen, alsda die Oberstendnt versambt waren, und daselbst über des Petri Pasma gottlesterlich Credo sich tzum höchsten beschwärt und umb gebüerliche Straf angehalt . . . Hierauff nach berattschlagung herr Palatinus zur antwort geben: dieweil niemand, weder ein malefiz person, eher nicht es sey den so wär auch gehört, khan verdambt werden, so erfordere die billichkeit, das ernennter Pasma auch erfordert werde. Soll also bis auff den dritten Tag erscheinen und angehört, und nachmals was erkant wird exequirt werden.“

A nádor erre kinyilatkoztatta, hogy Pázmányt a december 13-án tartandó ülésre fogja megidézni. *)

Thurzó most csakugyan felszólította Pázmányt, hogy magát az ország rendei előtt igazolja. Ez azonban azt válaszolta, hogy kész minden tetteért és szaváért felelpi; de a hit dolgában felmerült viták és tévelyek az egyházi törvényszék és nem világi bírák hatásköréhez tartoznak. **)

A nádor, úgy látszik lecsillapította a protestáns rendek ingerültségét, és rábírta őket, hogy a Pázmány megidezésére vonatkozó kívánságukról mondjanak le. Mert nincs nyoma, hogy a Credo ügye az országgyűlésen többé szönyegre került volna. ***)

A könyvnek, mely ily hatást gyakorolt azokra, a kik ellen irányozva volt, formájánál és tartalmánál fogva lesújtónak kellett lenni.

Teljes címe a következő:

„Az Nagi Calvinvs Janosnac hiszec egy Istene Az az: Az Calvinvs ertelme szerent valo igaz magiarazattia az Credonac: Mely, az Calvinus tulaidon könyveiből, hyuen es igazán egybe szedetttetet, az Calvinista Atiafiaknac lelki eppületekre, es vigasztalásokra. S. T. D. P. P. †)

Nyomtatott Nagyszombatba, M. D. C. IX. esztendeben“.

(Kis nyolczadrétű, számozatlan 152 levél, melyből közben 3 levél hiányzik.)

Az első lapon áll:

*) A körnöezi követek december 11-ik jelentésében olvassuk:

„Als die Landständ beim herrn Palatino zusamben khomen, hat ir Gnaden fürbracht, das . . . de modo restitutionis bonorum zu handeln sey, Auf dieses etliche Understände, fürnemblich von Oberhüngern vermeldet, dieweil heutigen Tags Petrus Passman hat erscheinen und wegen des Credo zur Reden gestellet werden, solches auch wegen der Religion publicum negotium sey, soll dasselb zuvor fürgenomen werden. Herr Palatinus zur antwort geben: dass Passman wie auch die Thirnawer auf khunftigen Freytag sollen fürgefodrt, und bald citiret werden.“

**) Pázmány Péternek a nádorhoz intézett dátum nélküli levele a Thurzó nemzetség árvaváraljai levéltárában.

***) A körnöezi követek december 15-iki jelentésükben szólnak a deez. 13-iki ülésről, Pázmányról hallgatnak.

†) = Sacrae Theologiae Doctor Petrus Pazmany.

„Az Nemeth Orszagh Apostolanac, Doctor Luther Martonnac, az Calvinistaerul valo ityleti“.*) Ezen idézet kétségtelenül mutatja, hogy a munka a Kálvin felekezete ellen van irányozva.

Ellenben az ajánló levél, mely a második lapon így kezdődik:

„Az Calvinus vallasa követő Euangelicus Atiafiaknak, Istentűzent Lelket, es Kegielmet kivanoc“, — oly hangon és irányban van tartva, mint ha az Kálvinnak híve írta volna.

„Mivelhogi az el reytet kyncsnek, es az titkon tartot böleseghnek, nincs semmi haszna, melto, es illendő dolognak itylem, hogy az Nagy Calvinus János irasiban foglalt melyseghes setetséggel megh körnikeztetet tudomaniokat, miniaian olvassac, es vgian kezekbenis hordozzac . . . Annakokaert, hyuen es igazán, az Nagy Caluinusnac tulaidon köniueiből, egybe szedém az ő értelmet es magariazattat az Apostoli vallasnak sommaiarul, az credorul . . . hogy ebből okoskodhassanac az Calvinista Atiafiac, es megh gondolhassac nagy lelki niughodalmokra, es üdvösseges vigasztalásokra, minemü lelektül vezerelettet az Caluinista tudomannac első hadnaggia, ki ily mélien begazolhatot az Isteni tudomannac megh labolásaban, es enni soc vy értelmekek kouacsolhatot az egiügiü igassághnac nylyan ualo bötüieből. Engeggie az mennec földnek teremptöie hogy nem csak nektec Caluinista Tanito atiamfiai (kiknec vigasztalására irtam legh főképpen ez köniuecskét) hanem mind azoknak is, kie Calvinus vtan indultac az Euangeliom értelmében, igaz vilagoságbossaghtokra, es lelki niughodalmatokra legien az en kicsin faratsághom Amen. Amen.“

Könnyen el lehet képzelni, hogy az ajánló levélen átvonuló gúny mélyebben sértett, mint bármily durva kifakadás.

Azután áttér az apostoli hitvallás mindegyik ágazatára. Elemezi, mily tanok foglaltatnak azokban, és kimutatja, hogy azokkal homlok-egyenest ellenkező tanokat tartalmaznak.

Eljárásának megismertetésére elég egy példa.

Az első ágazatnál „Hiszek egy Istenben“, — Pázmány állítja, hogy Kálvin nem hisz Istenben, hanem csak ördögben. Idézi Kálvinnak a Libertinusok ellen írt munkájából azt a helyet, a hol írja,

*) „Az Sacramentariusoc, csak egy agazattiat sem hyszik igazán az kerez-tieni tudomannac: Es ha külömbet mondanánac sem kell hynni, mert hazudnac. Söt vgian az pokolbeli ördögh az, a kit ök Istenelnee“.

hogy azok Istent ördöggé változtatják, mert tanítják, hogy ő szerzője a rosznak. Azután nagyszámú helyeket hoz fel Kálvin munkáiból, a melyekkel bebizonyítani igyekszik, hogy ő is Istent minden bűn és gonoszság szerzőjének hirdeti. Végül fejtegetését azzal zárja be, hogy Kálvin tanai értelmében az apostoli hitvallás első ágazatjának így kellene hangzani: „Hiszec az pokolbeli ördögben, minden ocsmáni vetkeknek alkotóiaban, kegyetlen mostoha atiaban, erőtlen nem Istenben“.

Ily módon tárgyalja mind a tizenkét ágazatot.

Ennek befejeztével és ezzel összefüggésben még két fejezet egészíti ki a munkát.

Az elsőnek czíme: „Az Romai Ecclesia semmi reszebe fel nem bontia az Credot.“ Egy hollandi reformatus theologusnak, Gomarus Ferencz munkája ellen van irányozva, ki a katolikusokat épen azzal vádolta, a mivel Pázmány a kálvinistákat, hogy t. i. tanításuk az apostoli hitvallás ágazataival összeütközésbe jő. Míg a megelőző fejtegetésekben Pázmány mérsékelni igyekezett magát és az objectiv polemia határai között maradt; Gomarus irányában nem korlátozza magát többé. „Minap — így kezdi — egy patvarkodo Calvinista irására akadéc, ki mégh az bika alattis boriut keres, es azt akaria, hogy vert vigen veretlent, az az, öc leven bünösöc, az mi artathlansaghunkat akaria az maghok büziben es büneben keverni . . . De ha lobör nem volna, meltan megh kellene pyrulni orcaianac, mikor ezt kakogia . . .“

A második fejezet czíme:

„Ez irasnac befejezese, meliben megh bizonyttatic hogy Caluinus nem Evangelicus, hanem nyluan valo eretnec volt.“ Ennek végsorai így hangzanak: „Nyssa megh az Aia mindenható Vr Ísten az ő szent fianac érdeme által, es az szeplötelen szüz Marianac esedezése által az Calvinus után indult Atiafiaknac szemeket, es az ő szent lelkével megh vilaghositvan szemüket, ismertesse megh vélec az igassághot. Amen.“

Végül áll „Az Calvinus magyiarazattia szerént mint kellien mondani az Credot“. És „Az nagy Calvinus követő tanytoknac igaz Definitioia, es tulaidon festékkal való kijegizése“, azaz néhány idézet Kálvin munkáiból.

És legvégül három lapot foglal el a sajtóhibák jegyzéke, melyeknek nagy számát azzal igazolja, hogy „magam jelen nem lehettem az Nyomtato mellett“.

Nevezetes, hogy e munkára nem jelent meg czáfoló irat. És úgy Pázmánynak mint a protestáns írónak későbbi polemikus munkái hallgatnak a Credóról.

II.

Pázmány ugyancsak 1609-ben Alvinczi Péter kassai prédikátorral, ki a Bocskay István felkelése óta felekezetének vezérférfiaihoz tartozott, hosszabb polemikát indított meg.

Hozzá intézi „Egy keresztény Prédikatornak a kassai tanítóhoz íratott öt szép levél“ című munkáját, melyben a protestánsok általa a kath. egyház ellen hangoztatott főbb vádakat czáfolja. *) A címlapon nem állott neve, csak a kezdőbetűket tette ki: „S. T. D. P. P.“ (Sacrae Theologiae Doctor Petrus Pazmany.)

Alvinczi rögtön válaszolt.

„Egy tetetes neve vesztett Pápista embertől, S. T. D. P. P.-től küldetett szines öt Levelekre rend szerint való Feleletit Alvinczi Pétertől a kassai M. Ekklesia Lelki Pásztorától.“ Ennek is összes példányai elvesztek, vagy legalább ismeretlenül lappangnak.**) Meg volt a nagy-enyedi református collegium könyvtárában, de sok más magyar irodalmi kincsel 1848-ban a lázadó oláhok pusztítása közben elveszett.***)

Pázmány örömmel ragadta meg az alkalmat a polémia tovább fejlesztésére. És most nyílt sisakkal, saját neve alatt lépett fel. Még ugyanazon évben megjelent tőle:

„Alvinczi Peternek sok tetovaazo kerenghesekkel es czegheres gyalazatokkal fel halmozot feleletinek röuy és keresztényeni szelidseggel való megrostalása. Irattatot Pazmany Peterteol az Jesvitak rendin való legh kisseb Tanítótul. Nyomtattatot M. DC. IX. eszten-döben.“ A nyomtatás helye nincs kitéve, de betűi a pozsonyi nyomdára utalnak. Kis nyolezadrétű számozott 128 lap.

Egyetlen ismert példánya a marmarosszigeti colligátumban.

A könyv tizenhat „rész“-re van osztva.

*) E munka első kiadásából egy példány sem ismeretes. Később a „Kalauz“ mellett, és önállóan is többször (1623, 1741) napvilágot látott.

***) Említi Bod Athenás. 7. l. és Sándor István Magyar Könyvesház. 67. l.

****) Szabó Károly jegyzeteiből. Pázmány válasziratából egészen össze lehetne állítani Alvinczi munkájának vázlatát.

Az elsőben kifejti: „Mi okból irtam az Eot levelet nyuán ki fejezet neuh nélkül.“ Többi között a következő okot hozza fel. „Tudom, hogy az ti sok gyalázatos ragalmazásokkal, annyéra el idegenítettetek az ti vtannatok lazzat együgyü népet az Iesuitáktúl, sőt az egész Egyházi rendtúl, hogy az Iesuiták mű helyéből költ irasoktúl, sokan, vgy iszonyodnak, mintha mindgyárt reáiók ragadna az Papistaságh, ha csak kezekben vennek.“ (4. l.)

Nem kellett volna őt ezért „neve vesztettnek“ czímeznie, mert hisz szent Pál a zsidókhoz intézett levelében sem nevezi meg magát, és Kálvin több munkát névtelenül bocsátott közre, sat.

A második rész (8—10 l.) okát adja „Miért ighazytottam az eot levelet Alvinczi Peterhez“.

Ő adott okot az öt levél megírására. „Te vagy, az ki gyakran azzal gyaláztal minket, sok iambor hallattára, hogy baluanyozok az Papistak, hogy hiti szeghők, hogy az Iesuiták Sicariusok, mordaly gyilkosok. Te vagy az ki töb ez féle meltatlan, és hamis szidalmazással raghalmaztad az mi artatlansaghunkat, és azt vitattad, hogy az Papistaknak ne hidgyenek.“ És alább: „Nem vagy mégh Liber Baro jó Alvincj Uram, hogy szabad légyen néked mindent ki okád-nod mi reánk, nekünk pedig tilalmas legyen, hogy az te undok kerödesidet csak törölyükis homlokuunkrol.“

A harmadik rész (10—14. l.) czíme: „Mi az oka hogy most nem örömet felelek Aluincinek.“ „Látom asztis — úgy mond — hogy az Te, paykos trefakkal, és ló faránal kohlot paraszt szidalmazásokkal fel tetéztetet könyvedben, egyéb nincsen . . . egynihany ió modgiával eytet Magyarizmusnál, Aesopus beszédinél, koresomárul költ kaytor trefaknal, istallohoz illendő posthat szitkozodasoknal . . .“ Továbbá Alvinczi az öt levélből csak kettőre felelt. Pázmány tehát azt hiszi hogy „talám az töb kakumbakkomot is“ be kellene várnia. Végre attól kell tartania, hogy ha válasza Alvinczinek nem esnék kedve szerint „az Vármegyéket vagy temaghad elfutnád, vagy predikator társaid által . . . felinditanad ellenem, . . . és az pennak helyet kardot köttetnél ellenem“. De meggondolta, hogy „ha el érkezik az töb társaidnak sok vigyazással ki sorúlt aalma Debreczemből, azt is Isten segítséghevel megh razoghassuk“. Életét pedig készséggel teszi koczára vallásáért.

A negyedik rész (14—21. l.): „Az Alvinczi szitkait miért bocsatom csak fülem mellől.“ Idéz Alvinczi munkájából egyes kifa-

adásait a szentek, a kath. egyház, a barátok és apáczák, végre saját maga ellen. Elmondja, hogy Alvinczi szerint „Ördögih irigység-gel, és ördögthül tanult mesterségghel rakva vagyok. Mint az vak eb az árkot, Mint az Gal ebe az meduet ugy kerülöm az igazsaghot“. Alvinczi azt mondja neki: „Az hazasságh szentséggh, de nem olyan latornak való mint tü.“ Végre „Deli palástú Pilatusnak, Süldisznohoz, Maiomhoz, Szamarhoz, Rokához hasonlonak“ mondja. Mindezekön könnyen átsiklik Pázmány. De megállapodik, midőn családi nevéből, anagrammok utján, gúnyt üz. Ő is viszonzhatná ezt, meg is teszi. „De ez féle iatékok — úgy mond — én hozzám nem illenek. Nincs is tehetségghben hogy az én nevemet el valtoztasd, mert noha ez világi böcsültre es genealogiara nem szagगतok, es inkább akarok az en Istenem hazaba kicsin es elvetet, hogy sem azon kiül böcsületes lenny, de aznak künnnyen veghére mehez, hogy az én eleim, ez előt három száz esztendőuelis böcsületes, feo emberek voltak ez országghban“.

Az ötödik rész (21—35 l.): „Az elseo Levélnek Titulussán, és Kezdetin való akadozási Alvinczinek.“

Alvinczi Pázmányt patvarkodónak nevezte, megtámadta azért, hogy keresztyén prédikátornak írja magát a levelek élén, hogy Kálvin némely mondását elhagyja. Pázmány védi magát.

A hatodik rész (36—45 l.): „Eot bizonyságghimra izetlen feleletit Alvinczinek.“ Végre itt veszi kezdetét az érdemleges vitatkozás. Pázmány öt érvet hozott fel annak bebizonyítására, hogy a katholikusok nem bálványozók. Alvinczi az érveket megtámadta. Pázmány védi azokat. Az e tárgyra vonatkozó polemiát folytatja a hetedik és nyolczadik részben (45—64 l.), melyek „Az képek tiszteletirül“, és „Az szentek tiszteletérül“ szólnak.

A kilencedik és tizedik részben (64—85 l.) átmegy a helvétiai és ágostai hitvallások körül felmerült vitáspontok fejtegetésére.

A tizenegyedik fejezet (85—93 l.) a katholikusokat azon vád ellen védi, hogy a katholikusok „az hittel kötöt fogadásnak fel bontasara szabadsaghot adnak.“ A tizenkettedik és tizenharmadik fejezet (93—118 l.) a protestánsok által felhozott egyes eseteket tárgyalja; névszerint Hussnak kivégeztetését, és a szegedi békekötésnek felbontását.

Az utóbbi sokat vitatott kérdés volt a magyar polemikus iratokban. Pázmány az öt levél másodikában kimutatta, hogy ha Eugén

pápa magatartása ez ügyben helytelen lett volna is, ebből még nem következnék, hogy a pápák a hitszegést helyeslik. „Miképpen ha megh reszegednék vagy egyéb bünt cselekednek az Papa, ezzel nem definiálná hogy szabad embernek büni nélkül megh reszegedny.“ Továbbá kifejtette, hogy miután a magyarok a pápával, a görög császárral és Velenczével előbb szerződést kötöttek a török elleni hadjárat tárgyában, és ennek ellenére, engedve a szerb deszpóta rábeszélésének, hozták létre a török békét; a magyarok akkor vétkeztek, a mikor az első kötést felbontották, és nem akkor, mikor az első kötés ellenére létrehozott török békét, Julián bíbornok felszólítása következtében, felbontották.

Alvinczi ez ellen felhozta, hogy a magyaroknak joguk volt a pápa, a görög császár és a velencei köztársaság megkérdezése nélkül békét kötni a törökkel, mert „azoknak semmi közök nem volt Magyarországhoz“. Erre Pázmány azt feleli, hogy igenis nem volt közük mielőtt a magyar királlyal szerződésre léptek, de miután a szerződés létrejött, Ulászló attól el nem állhatott. „Az ki megh akar házasodny, nincs addigh közü az leányhoz, mígh fogadást nem tésznek egymásnak az el jegyzéskor, de az fogadás után annyból közü vagyon, hogy igaz és bizonyos nagy ok nélkül megh nem masolhattya kötését. Ugyan ezent lattyuk az országok és áros emberek végezésében.“

Másodszor felhossa Alvinczi, hogy habár a keresztény hatalmakkal való egyesség megelőzte a török békét, de „ez nagyob volt mert esküéssel ment véghez, és az két gonosz közt kissebbet kel választany; tehát iob volt az pusztá conspirationak füstbe menny, hogy sem az esküvest megh szeghny“.

Pázmány Bonfiniusból bebizonyítja, hogy a keresztény hatalmak irányában is esküvel volt a király lekötve. De ha meg sem esküdt volna, maga az egyszerű fogadás és szerződés szintén elégséges kötelező erővel bírt, és attól nem volt szabad elállani. „Szinte mintha valaki, vagy ön kinnyén, vagy kenszerítettvén meg esküdnék az Coronas kiraly ellen valo pártolásra, sem azra nem tartozik hogy ezt az Istentelen esküvest meg állya, sem magát azzal nem mentheti, hogy eő az kiralynak megh nem esküt.“

Alvinczi harmadik érve az volt, hogy a török békét meg kellett volna tartani „mert utolsób volt a Török frigy, az utolsó végezés pedig fel bontya az elsőbket“. Ezt könnyű volt Pázmánynak megdönteni. A felállított elvből ugyanis következnék, úgy mond, „hogy ha

ki az első feleségét megh únván máshoz kötné utólban magát, ezzel az másodikkal kellene élny; az országokbais, mindenkor csak is keduekbőlis vyiob feiedelmet választhatnánk“. Azután megmagyarázza Alvinczinek, hogy a „priora tolluntur per posteriora“ csak az emberek szabad akarattjától függő szokásokról és rendelkezésekről áll, nem pedig a szerződésekről.

Alvinczi a várnai csatavesztést mint az esküszegés következményét tüntette fel. „Aligh rántá ki — úgy mond — Amurates az frigy levelet kebeléből, aligh kére Christust, hogy boszúíát állya, mindgyárt megh fordúla az keresztyének dólgha“.

Pázmány így válaszol: „Itt is csak tapogacz, io Aluinczi Uram, mint az setétben iaro ember, mert Egy az, hogy az mint én mon-dottam vala, es te sem taghadod az Istennek, mégh titok tanácsa nem vóltál, és okát nem tudod az eo szentséghez rendelésének: Más az hogy az emberi okosságh szerént szólúan az dologhoz, két okát adhattyuk Bonfiniusból ennek az veszedelemnek.“ Idézi a mit e történetirő a magyar sereg csekély számáról, és a Hunyady által megállapított csatatervtől való eltérésről mond.

A tizenegyedik részben (119—122 l.) Pázmány fentartja az öt levélben felhozott állítását, hogy „Luther nagy útát irtot az hit szegésre“.

Végre a tizenötödik rész (123—128 l.) az 145-ik zsoltár egy versének magyarázatáról szól, és némely gyalázó versekről, melyeket Alvinczi Pázmány ellen alkalmazott. Az utóbbiakról mondja:

„Miuelhogy csak esztelen szidalmak mind azok, nem vesztegetek papirossat az reaiok való feleletre; ugyanis ha ki szitkozodny akar, csak az Titulussát, és egy, vagy két szót el változtasson, mind te reád forgathattya azon verseket.“

Egy példát hoz fel.

A könyvet fohász zárja be, melylyel Istent kéri „hogy az igazsagnak ismeretire vezérellye, és az hitben s keresztyény szeretetben való egységére iutassa mind ez világot“.

(A közlemény befejező része a következő füzetben.)